

מצוה בו יותר מבשלוcho

א. ביאור הסוגיא ע"פ רש"י, רמב"ם, ורא"ש

איתא בקידושין (מא.) "אמר רב יוסף מצוה בו יותר מבשלוcho כי הא דרב ספרא מחריך רישא רבא מלח שיבוטא". וביאור הסוגיא תלויה במחלוקת רמב"ם והרא"ש בגדר ברכת ומצות אירוסין.

שיטת הרא"ש

כתב הרא"ש (כתובות א:יב), "ונ"ל כי ברכה זו אינה ברכה לעשיית המצוה כי פריה ורביה היינו קיום המצוה ואם לקח פלגש וקיים פו"ר אינו מחוייב לקדש אשה ... ואף בנושא אשה לשם פו"ר כיון שאפשר לקיים מצות פו"ר בלא קידושין". וממה שכתב שאפשר לקיים מצות פו"ר מבלי קידושין ונישואין, משמע שמצות קידושין היא הכשר שהצריכה התורה למצות פו"ר. ולכאורה מה שרב חסדא ורבא הכינו לשבת היינו הכשר מצות עונג שבת, שהצריכה התורה כדכתיב 'והכינו את אשר יביאו'. ויש להסיק כן ממה שאפשר לקיים מצות עונג שבת מבלי להכין בעצמו, שאם יאכל משל אחרים גם יקים מצות עונג שבת.

כן מבואר במס' מכות (ח.) שהכנת העצים לסוכה אינה נחשבת למצוה. והוכיחה הגמרא זה ממה שאם מצא חטוב אינו מצוה להכין עוד עצים, דזהו סימן שאין מצוה להכיןם אפילו כשלא מצא חטוב, אלא הכשר מצוה הוא.

ועי' בביאור הגר"א (או"ח תקכט ד"ה שזהו, וע"ש בס' דמשק אליעזר) שכל מה שעושים בע"ש להכין לשבת ה"ה קיום במצות כבוד שבת, לעומת מה שעושים בשבת שהן קיומים במצות עונג שבת. ויש שהבינו בדבריו שכל מה שעושים להכנת עונג שבת נחשב כמעשה כבוד שבת. [וע"ע בלשונו של הגרי"ז (הו"ד בחי' הגר"ח, סטנסיל בקשר להדלקת נרות) שבת שכתב שגם אם יצויר הדלקת הנרות בשבת עצמו אינו מקיים בה כבוד שבת].

ומבואר מה שמדמים הדין דמצוה בו יוצר מבשלוcho אצל קידושין – שהיא הכשר מצות פו"ר – לזה שאומרים מצוה בו יותר מבשלוcho אצל מצות כבוד שבת, שהוא הכשר מצות עונג שבת.

שיטת הרמב"ם

והרמב"ם חולק על הרא"ש וסו' שברכת אירוסין היא ברכת המצוה ככל ברכת מצוה שמברכים עובר לעשייתן (אישות ג:כג). וממה שסו' שמברכין על גמר עשיית מצוה בלבד (ברכות יא:ח), בע"כ שסו' שמצות קידושיו היא מצוה בפני עצמה. ועי' רמב"ם (שבת ל:א-ו) שסו' שמצות כבוד שבת אינה הכשר מצוה אלא מצוה בפני עצמה ג"כ. והראיה לזה שהרמב"ם כולל מצות סעודת מלוה מלכה במוצש"ק במצות כבוד שבת ובע"כ דלא הוי הכשר למצות עונג. וע"ע בהלכה ב, שבנוסף לרחיצת פניו ידיו ורגליו מניהוגי ומגדרי כבוד שבת שישב בכבוד ראש ומיחל להקבלת פני השבת.

וברור שבמצות כבוד שבת מצוה בו יותר מבשלוcho ממעשה רב דסוגין (עי' בקו"א להגר"ז שמבאר שממה שבטלו מלימוד התורה כדי להתעסק בכבוד שבת למדו חז"ל שמצוה בו יותר מבשלוcho). ומסתבר הוא אצל מצוה שגדרה נתינת כבוד ליום או להשראת השכינה דשבת, שמתכבד הדבר יותר כשמכבדים בגופו. ברם צ"ע במה שונה מצות קידושין משאר מצות, לומר בה מצוה בו יותר מבשלוcho.

ורשום אצל הגר"מ סאלווייציק שליט"א ששמע מאביו הגרי"ז זצ"ל (ס' מעתיקי שמועה ח"א, דף ז) שתירץ על זה שאיה"נ דבעיקר הדין לא מצינן למילף מהדדי דינים חלוקים הם, אלא מביא ראיה שעשית הדבר בעצמו הוא ענין של כבוד לגבי עיקר הדין דכבוד שבת ואצל קדושין מטעם כבוד המצוה, או שהיתה לשבת מצוה בפני עצמה שגדרה להכין לעונג שבת, ומה שהתעסקות דאותה מצוה מצוה בו יותר מבשלוcho כבכל מצוה ומצוה.

ברם מלשונו של הרמב"ם משמע שמצוה בו יותר מבשלוcho נאמר דוקא אצל כבוד שבת ומצות קידושין בלבד. עי' בהל' שבת (ל:ו), "אע"פ שיהיה אדם חשוב ביותר ואין דרכו ליקח דברים מן השוק ולא להתעסק במלאכות שבבית חייב לעשות דברים שהן לצורך השבת בגופו שזה כבודו". ואע"פ שנחלקו המפרשים אם כוונתו שזה כבודו של שבת (ערוה"ש, סי' רנ, וכן מובא בשם הגרי"ז בס' מעתיקי שמועה ח"א דף ז) או שזה כבודו האמיתי של כל יהודי שמכבד השבת (שו"ע סי' רנ, ובשו"ע הגר"ז), בין כה וכה מה שנותנים כבוד בגופו, יש קיום והידור במצות כבוד שבת, לעומת קיום השייך לכל המצות. וכן משמע מלשון הרמב"ם (אישות ג:יט) "מצוה שיקדש אדם את אשתו בעצמו יותר מעל ידי שלוחו. וכן מצוה לאשה שתקדש עצמה בידה יותר מעל ידי שלוחה." והרי לא הזכיר הרמב"ם ולא רמז לנו ששייך לומר כן אצל כל מצוה ומצוה. וכן

העלה הגרי"ז (הו"ד בס' מעתיקי שמועה, שם) שהדין דשלוחו של אדם כמותו, פי' שלא אומרים מצוה בו יותר מבשלוחו.

ולוא דמיסתפינא הי' נראה לומר שיש דין של כבוד במצות קידושין גופא מב' אנפין. הרי כתב הרמב"ם (אישות טז:ט-כ), "וכן צוו חכמים שיהי' אדם מכבד את אשתו יתר מגופו ... וכן צוו חכמים על האשה שתהי' מכבדת את בעלה ביותר מדאי". ומסתבר שהמוסיף כבוד בקנין אישות גופא מקיים בזה מצות חז"ל לכבד זא"ז. וכן מצינו במעשה הקידושין גופא אליבא דרש"י. עי' במ"ש בקשר לקנין חליפין (ג). שאשה בפחות משו"פ לא מקניא נפשה, דרש"י ביאר "דגנאי הוא לה הלכך בטיל לה לתורת חליפין בקידושין". והיינו דאפי' מסכימה להתקדש באופן זה, כבר קבעה ההלכה שאין לעשות קנין קידושין באופן מבוזה. וא"כ ניתן לומר שיש מעלה בקנין קידושין הנעשה בדרך יותר מכובדת דהיינו ע"י הבעל גופו.

ואם כנים הדברים, הרי ביאור הרמב"ם בסוגיא עולה לנו כו"פ, שמדמה שתי מצוות, שנתנית כבוד ה"ה חלק מעצם עשיית המצוה.

שיטת רש"י לאור הנצי"ב

ומדיוק לשונו של רש"י (מכות ח.). חידוש הנצי"ב (שאילתות סי' קסט) עוד דרך בביאור דין מצוה בו יותר מבשלוחו. רש"י מחלק בין חטיבת עצים לסוכה ועשיית סוכה גופא, שחטיבת עצים נחשבת כהכשר מצוה שאם נמצאים עצים מוכנים אין צורך לחוטבם מחדש, משא"כ עשיית סוכה. והלא קשה איך חילק רש"י בין חטיבת עצים לעשיית סוכה, הלא שתיהן הכשר מצוה למצות ישיבה בסוכה. ומבאר הנצי"ב שיש לחלק בין הכשר מצוה שאינו מוזכר בתורה כגון חטיבת עצים למערכה וסוכה ובין הכשר מצוה הנזכר בתורה כגון עשיית סוכה, כדכתיב "חג הסוכות תעשה לך". וכן יש לחלק בין חטיבת תו"מ, ודין שמירת המצות והכנה לשבת דכתיב והכינו את אשר יביאו, לעומת אגידת לולב ותקון שופר וכיו"ב. וכן דייק בלשון השאילתות (סי' קסט), "דמחייבין דבית ישראל למעבד מטללתא ומיתב בהשבעה יומי דכתיב חג הסוכות תעשה לך וכו'".

ולאור זה יישב הנצי"ב מה שרב אדא ב"א (מנחות מב.) רמי חוט ומברך לעשות ציצית, וכן הסיק הירו' לדינא, ששיטת רב אדא ב"א וס"ד הבבלי ומסקנת הירו' כולם סו' שמברכים על הכשר מצוה המפורש התורה, בלבד.

וכן ביאר הנצי"ב מה שמצה (פסחים קטו:) נקראת לחם עוני ממה שעני הוא מסיק ואשתו אופה. וביאר בכוונת הדרשה שכ"א יהי' עסוק בהכנת המצוה כעני ומכיון שאין זה חלק משימור המצה אינו בכלל הכשר מצוה הכתובה בתורה ובעינן ללמוד הדין מדרשת לחם עוני.

ובביאור הסוגיא עולים דבריו כפתר ופרח מה שמדמה מצות כבוד שבת ומצות קידושין ששתייהן הכשר מצוות הכתובות בתורה. מצות כבוד שבת דכתיב והכיננו את אשר יביאו, ובמצות קידושין אפשר שס"ל כהרא"ש.

שליחות אצל הכשר מצוה

ומה שיש שליחות אצל הכשר מצוה אליבא דרא"ש ורש"י א"ש מאחר שגדר הכשר מצוה הוא כפשוטו, והיינו לאפשר תוצאת קיום המצוה ולא המעשה גופא כנ"ל מהסוגיא במס' מכות. ומבואר שמעיקר הדין אפשר לגומר על ידי אחר ואין מצוה בגופו בזה.

ברם הרמב"ם שסו' שאומרים מצוה בו יותר מבשלוcho אצל מצוות מסוימות כגון כבוד שבת ומצות קידושין מלמד שישנה שליחות אצל מצוות אלו. וא"ת איך שייך שליחות אצל מצוות, שכנראה הם חובות גופו? ואפ"ל שסובר כתוס' רי"ד (קידושין מב:) שלפעמים יש שליחות אצל מצוות שבנוסף לשליחות יהיה נקשר עם מצותו לא יהי' המצוה בידו של אחר לגמרי. וכמו שאצל קידושין תחול הקידושין עליו, גם אצל כבוד שבת העונג יהי' שלו כמי שיושב בסוכה שחבירו בנה, וכיו"ב. ועוד אפ"ל שסובר כקצוה"ח (סי' קפב, סק"א) שישנה שליחות אצל כל מצוה גופו של האדם.

ב. באיזו מצוות אומרים מצוה בו יותר מבשלוcho:

מחלוקת רש"י רמב"ם ורא"ש

שיטת הרא"ש

והנה לדעתו של הרא"ש שאומרים מצוה בו יותר מבשלוcho אצל הכשר מצוה, בודאי אומרים כן אצל כל מצוה ומצוה ששייך אצלה שליחות. וכן סובר המגן אברהם (סי' רנ ס"ק ב, ובסי' תלב ס"ק ה) וכן סובר המשנה ברורה (סי' רנ ס"ק ג).

ועי' בשע"ת (סי' רנ) שמביא כמה מקורות בש"ס שחז"ל הכינו למצוות וקיימן בגופן, אפי' במצבים בלתי מכובדים, כגון ר"י בר אלעי מרקד אתלת ור"נ

עביד מעקה והילל לא מצא עבד לרוץ לפניו וכו' ומביא בשם המהרי"ט שמה שר"נ עשה מעקה בעצמו כדי לקיים המצוה בו יותר מבשלוחו, ע"ש.

ובזה אזיל הרא"ש לשיטתו שסו' (ב"מ ב:כא) שאסור לת"ח לזלזל בכבודו מכיון שלדעתו מזלזל בכבוד התורה. ולכן אסור לו להחמיר להשיב אבידה במקום שאינו לפי כבודו אלא יעשה לפנים משורת הדין בממונו בלי לזלזל בכבודו. וא"כ בסוגיין שת"ח זלזלו בכבודם לכבד את השבת או לבנות מעקה ולקיים מצות צדקה, בע"כ שיש בהם מצוה בו יותר מבשלוחו.

שיטת הרמב"ם

וכבר הזכרנו שמשמע מלשון הרמב"ם שסובר שמצוה בו יותר מבשלוחו נאמר דווקא אצל כבוד שבת ומצות קידושין. וא"כ אזיל הרמב"ם לשיטתו שחולק על הרא"ש וסו' שמותר לת"ח ולזקן לזלזל בכבודו ולקיים בזה לפנים משורת הדין. וא"כ מכל המקורות הנ"ל שזלזלו חז"ל בכבודם לקיים מצוה או הכשר מצוה בגופן, אפשר שמדת חסידות נהגו ואין להביא משם ראייה לומר מצוה בו יותר מבשלוחו אצל כל מצוה. וסוגיין דייק במה שהביא דווקא דין כבוד שבת ומצות קידושין כנ"ל.

סיכום השיטות

וא"כ יוצא שיש לנו ג' שיטות לדינא מתי אומרים מצוה בו וכו'. לרמב"ם דווקא במצות כבוד שבת ומצות קידושין, ולרא"ש אצל כל מצוה ששייך לגבן עניני שליחות, ואצל כל הכשר מצוה, ולרש"י אצל כל מצוה ששייך לגבן עניני שליחות ואצל הכשר מצוה הכתובה בתורה.

ודברי הנצי"ב בביאור רש"י עולים יפה עם דברי רש"י בסוגיין. שלכאורה רש"י יסכים לדברי הרא"ש במה שאומרים מצוה בו יותר מבשלוחו אצל כל מצוה, שהרי ביאר (ד"ה מצוה בו יותר) "דכי עסיק גופו במצות מקבל שכר טפי". אלא שחולק על הרא"ש וסו' שרק אצל הכשר מצוה הכתובה בתורה אומרים מצוה בו יותר מבשלוחו ורא"ש סו' שבכל הכשר מצוה אומרים כלל זה.

ג. גדר מצוה בו יותר מבשלוחו:

ביאורי הגרי"ז והגרי"ך זצ"ל

שיטת הרמב"ם

ועוד יוצא שנחלקן הראשונים בגדרי שלוחו של אדם כמותו ומצוה בו יותר מבשלוחו. לרמב"ם מה שאומרים שלוחו של אדם כמותו, פי' כמותו ממש, ואין מקום לומר שיש עדיפות לעשותו ע"י עצמו אלא במצוה שהתורה קבעה שיש תכונה א' דנתינת כבוד שהיא חלק מעצם המצוה, וע"י זה שמתעסק בה בעצמו מגדיל כבודה ומוסיף בקיום מצותו. [כן יש לבאר שיטת הרמב"ם לאור הערת הגרי"ז זצ"ל (מכת"י הו"ד בס' מעתיקי שמועה, שם)].

שיטת רש"י והרא"ש

ורש"י ורא"ש סוברים ששלוחו של אדם כמותו היינו אצל עיקר קיום המצוה וחלות המצוה, אבל לא לגבי הידור מצוה ונתינת כבוד לה ומתן שכרה.

ברם מה שרש"י מבאר (ד"ה מצוה בו יותר) שמצוה בו יותר מבשלוחו מטעם "דכי עסיק גופו במצות מקבל שכר טפי", לכאורה תמוה. האם כוונתו שמתעסקים במצוות יותר כדי לקבל יותר שכר? ועוד אם זהו גדר הדין, למה צריכים ראייה מהל' שבת? ועי' בסוף דברי הנצי"ב שפי' דברי רבי חנניה בן עקשיא, רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, לומר שהרבה ה' הזדמנויות לזכות לשכר ככל מצוה ומצוה. כלו' לעשותה בהידורה ובזריזות ובגופו. ולאור דבריו יש לפרש דברי רש"י בסוגיין, שכוונתו לומר שמה שהתורה פירשה ההכשר מצוה בהדיא ה"ה כדי להרבות המצוה ושכרה. ולומדים שזו מדרכי תורה ממעשה רב של הכנה לצורכי שבת.

שיטת הרא"ש ששייך מושג כבוד אצל המצוות

ומאחר שרואים שע"י התעסקות בגופו נחשב כמחלקים כבוד לדבר, נראה שהרא"ש סובר שחז"ל חידשו שאפי' בהכשר מצוה וכ"ש במצוה גופא מכבדים המצוה ועשיית רצון ה' על ידי זה שמקיימו בגופו ממש.

ויסוד הענין הוא שבכל מצוה ומצוה יש איסור לבזותה שלומדים כן מדין כיסוי הדם (שבת כב.), שאסור לקיים מצוה בדרך או באופן שמבזה המצוה בעת עשייתה. וז"ל, דתניא ושפך וכסה במה ששפך יכסה שלא יכסנו ברגל שלא יהו מצות מבוזות עליו, עכ"ל. ומזה יש ללמוד ששייך אצל מצוה מושגי כבוד ונתינת כבוד. (כעין זה מצאתי ברשימות לשיעורי הגרי"ד זצ"ל שיצאו לאור ע"י הגר"צ שכטר.)

ד. נפק"מ בין שיטות הראשונים

חידושו של התבואת שור במינוי שליחות דרך כבוד

ועי' בתבואת שור (שמלה חדשה סי' כח, אות יד) שחידש שרק אומרים מצוה בו יותר מבשלוcho במקרים שמינוי שליחות אינו דרך כבוד וחשיבות, וממילא היא דרך ביטול ובזיון. ובזה תירץ קו' למה לא אומרים מצוה בו יותר מבשלוcho אצל אב שיודע למול את בנו (שחולק על הש"ך בזה כמו"ד בקצוה"ח סי' שפב ס"ק ב) שמבאר שאצל מילה נתינת מצות מילה לאחר ה"ה דרך כבוד וחשיבות וכן עדיף.

ולכאורה חידושו א"ש אליבא דרא"ש שמה שאומרים מצוה בו הוא כדי לכבד את המצוה ולכן אם אפשר לכבד המצוה ע"י נתינתו לאחר ואין בזה שמץ ביטול חשיבותו, יש לעשותה ע"י שליח.

אמנם אליבא דרמב"ם ורש"י יש לדון בדבריו שהרי אליבא דרש"י התעסקות במצוה מגדיל שכרו ולכאורה ה"ה מעצם קיום כל מצוה ומצוה. ולרמב"ם אליבא דס"ד דגרי"ז, מאחר שאומרים שלוחו של אדם כמותו אין בזה פחיתות כבוד ואצל שבת וקידושין בלבד אומרים מצוה בו יותר מבשלוcho, אין מקום לסברת התבוא"ש מאחר שהשתתפותו ה"ז קיום במצוה גופא.

ספקו של הח"א

הסתפק הח"א (כלל סח:סז) בדין מה עדיף: שיעשה המצוה ולא יהיה מהודר, או יתן לאחר שיעשה המצוה בהידורה? והמשל בזה אם לכבד סופר לכתוב ס"ת בהידורה או יכתוב ספרו בכתב בלתי מהודר. ולכאורה אליבא דרמב"ם אצל כבוד שבת וקידושין עדין יעשה הוא לבדו שזהו כבודו ואצל כל מצוה אחרת הידורה בודאי עדיף. ולרש"י לכאורה התעסקות המצוה שמרבה שכרו ומקים קיום בגוף המצוה עדיף מהידורו. ולרא"ש גדר ספקו של הח"א אי עדיף כבוד המצוה או הידורה ואולי הידורה זהו כבודה דומה לדברי התבוא"ש.

ספקו של השעה"צ

הסתפק הח"ח (שעה"צ סי' רנ אות ט) אם מצוה בו יותר מבשלוcho דוחה מצות ת"ת אצל כל המצות או דווקא אצל כבוד שבת. לרמב"ם נראה שחזין מקידושין וכבוד שבת ת"ת דוחה. ולרא"ש ולרש"י מבואר יפה ספקו של הח"ח שכבודו למצוה או התעסקות בה, הלא א"א לעשות ע"י אחרים. וא"כ ספקו אם

מה שאומרים שכל מה שא"א לעשות ע"י אחר אינו דוחה מצות ת"ת האם זה נאמר אצל הידורי וכבוד מצוה ג"כ.